

Josep MARTINES, *L'anomenat «lo neutre». L'expressió de l'abstracció en català: una aproximació diacrònica*, Alacant/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010, Biblioteca Sanchis Guarner, p. 401.

Els que coneixem la trajectòria investigadora i els interessos lingüístics de Josep Martines esperàvem amb candeletes la publicació del llibre que ara ressenye: *L'anomenat «lo neutre». L'expressió de l'abstracció en català: una aproximació diacrònica*. Una controvèrsia contínua entre especialistes, un entrebanc per als usuaris, una font inesgotable d'inseguretat i d'usos hipercorrectes: no cal dir que el tema de l'anomenat «lo neutre» ha donat de si en diversos fronts, començant per la denominació mateixa, que es pot considerar, segons l'autor del llibre, equívoca i inadequada per al català. Per això, trobe que aquesta mena de treballs haurien de proliferar més; treballs que són exquisidament rigorosos i documentats, sensibles a la problemàtica lingüística —i també social— que miren d'apaivagar, respectuosos, resolutius.

El treball de Josep Martines demostra, amb tots els ets i els uts, que el català antic i clàssic tenia diversos recursos per a expressar l'abstracció, entre els quals n'hi ha un de destacat: l'article determinat masculí. A més a més, comprova que aquest recurs no solament és present des dels textos més antics sinó que experimenta un creixement destacat fins als segles XV i XVI, abans que s'intensifiqués el contacte amb l'espanyol. Aquest augment de contextos en què l'article determinat masculí intervé per a expressar l'abstracció va en detriment d'altres recursos, com ara el demostratiu tònic *ço*, que va ser progressivament arraconat i quasi abandonat. En efecte, Martines certifica així que l'article determinat referma el seu camí d'allunyament respecte de la funció dística, d'on prové etimològicament —i que queda reservada als demostratius—, i s'endinsa en el camp dels usos estrictament anafòrics, molt rendibles en l'expressió de l'abstracció.

Com veiem, la perspectiva diacrònica és la base d'aquest treball. El recurs a la llengua antiga em sembla una pràctica indefugible en l'aclariment de controvèrsies lingüístiques vinculades a l'àmbit de la normativa. El context social en què vivim, definit segons l'autor pel contacte de llengües, la satel·lització cultural i la bilingüïtzació dels catalanoparlants, ha fet que aquests estiguen a punt de perdre la intuïció sobre l'ús lingüístic propi (si no és que ja l'hem perduda del tot). Una manera excel·lent de suplir aquesta gravíssima mancança es pot trobar en els textos antics. Com diu l'autor, «la investigació diacrònica, combinada amb les dades fornides pels parlars tradicionals, pot ser una eina valuosa per a descriure quin ha estat el camí seguit» en el fenomen que s'estudie. No totes les llengües amb històries socials semblants al català tenen la sort de disposar de corpus lingüístics tan extensos i de qualitat. I ens n'hem d'aprofitar, com sap ben bé Josep Martines. Fabra ja ho va fer; i ara, amb més mitjans, estem convençuts que cal culminar l'esforç.

Aquest treball d'investigació recorda i ratifica que el català antic posseeix un article masculí que adquireix una forma diferent segons el context fonètic que el volte. Mentre que tendeix clarament a mantenir la forma primitiva «lo» (i «los»)

en context no vocàlic: *Conóixer lo mester; No pagar lo sou*; es produeix un procés de reducció cap a «l» (que també es pot refer sota la forma «el», encara ocasionalment en els textos analitzats) en context vocàlic: *Que·l sou que prometrà; Fent-los servir de castedat per força·l vot; Pren tan fort la juntura sobre el os*. Aquest comportament, anomenat cliticització, és idèntic tant per al valor masculí com per al valor abstractiu: *Us diré veritat de tot lo que s'és seguit del que vostra senyoria demana*. Ni més ni menys que el sistema que encara a l'hora d'ara manté amb fermesa una part del català nord-occidental col·loquial. Açò justament és la gran diferència respecte del castellà, llengua en què l'article *lo* és, des dels inicis, invariable i només s'utilitza amb valors abstractius; mentre que la forma *el* és quasi exclusiva per a la determinació de noms masculins.

Si a partir del segle XVII s'intensifica la pressió del castellà; i açò també afecta la manera en què el català expressa l'abstracció. Si no s'hagués produït aquesta avinentesa, és fàcil que el català hagués mantingut un article masculí que pogués expressar simultàniament abstracció en diversos contextos, com fa el francès, l'italià o el portugués, posem per cas. Encara més, si l'evolució fonètica de l'article l'abocava a la desaparició de la forma primitiva *lo* a favor de *el*, cal acceptar que el sistema del català estàndard «*el — l*» hauria d'haver conservat tant els usos masculins com els abstractius. Fabra ho va veure així, i segons això va elaborar la seua proposta normativa. Com és lògic, va admetre altres recursos d'expressió de l'abstracció alternatius, que Josep Martines també observa en totes les èpoques i hi dedica ben bé una setantena de planes: els demostratius (*Allò que dius; Ço que fa*), l'article determinat femení (*Anar a la seua*), els noms abstractes com ara *cosa, fet* o *cas*. De fet, el llibre mostra ben sovint que encara els parlars valencians més tradicionals, testimonien restes d'aquesta situació, que és l'esperable en un context lliure d'interferències foranes: *Hi ha qui s'esmussa del dolç i del agre; Lleva'm el blanc de la taronja; Casarse pel civil; Camina pel sec, no pel banyat* 'per la part seca, banyada'; *Vam dinar al de Pep* 'a ca Pep'; *Me'n vaig al meu* 'a la meua terra', etc.

Com deia en iniciar aquesta ressenya, l'estudi arreplega minuciosament multitud d'exemples de cadascun dels contextos en què es fa servir l'article masculí amb valor abstractiu: davant adjectius (*Dicerneix bé lo ver del fals*), davant participis de passat (*Més de l'acostumat*), davant possessius (*Del seu propi pagarie la dita pena*) o davant oracions de relatiu (*Lo que tinch escrit, escrit vull que sia / hi·l que és fet fins ara, no sia desfet*). També participa, més tardanament, en estructures quasi fixades com ara en les codes comparatives: *Que·m donen més pena del que jo auria menester*, tot alternant amb altres construccions.

Finalment, l'estudi es deté en una estructura controvertida: l'expressió del superlatiu en el si de sintagmes adjectivals o de sintagmes adverbials, on intervé igualment l'article masculí per a vehicular una manifestació més de l'abstracció. L'autor situa en l'òrbita d'aquesta construcció les combinacions de l'article amb quantificadors (*El menys; El més*) i les construccions pròpiament superlatives. Aquestes poden anar encapçalades per la preposició *a*, en adjunts adverbials de manera: *Al pus abreuadament que nos podem; Al més prest que poreu*; o bé, un mica més tardanament, amb absència de preposició, ja siga en adjunts modals (*El pus prest que porets*) o en predicatius adjectivals (*Lo més abillat que*

podia). L'absència de preposició, reconeix l'autor, fa més difícil en aquesta segona construcció la generació d'un context favorable a l'aparició de la variant asil·làbica *l*. Per això, és quasi absolut ací l'ús de la forma plena *lo*: *Lo pus cautelosament que poch*; *Lo pus presta que sia possible*. Lluny de fer-nos creure que en aquest context abstractiu podria haver arrelat la fixació d'un *lo* neutre invariable, a la manera de l'espanyol, Josep Martines documenta aquesta mateixa construcció amb l'article masculí en diverses llengües romàniques, com ara l'occità antic (*Lo plus onorablement que podia*), el francès (*Il est venu le plus tôt qu' il a pu*), o l'italià (*Il piu fedelmente possibile*). Tot plegat significa que deu haver-hi una tendència romànica a fer servir l'article masculí en aquests valors.

Encara més, l'autor invita que l'àmbit de la prescripció normativa estiga atent a les construccions testimoniades en el corpus utilitzat i que es troben actualment sota sospita: l'ús de l'article masculí amb valor abstractiu davant participi o possessius no sembla que siga gens alié a l'esperit de la llengua, com véiem adés; tampoc no ho és l'ús de l'article masculí amb relatiu d'antecedent global, ja que queda documentat des del segle XIV (*E asò per tal con non go-saves anar per terra, del que é aüt gran despler*; *Los irosos quan juren lo nom de Déu falsament, lo que és molt desplaent a Jesuchrist*); i queda definitivament absolt dels càrrecs de què havia estat acusada l'esmentada construcció superlativa adjectival en funció predicativa —sense preposició— o l'adverbial en funció d'adjunt modal —amb preposició *a* o sense.

Per contra, no queden ben parades per inusitades construccions com ara el demostratiu *allò* complementat per un adjectiu amb valor purament abstractiu **Allò fals*; o la complementació preposicional fora de l'àmbit possessiu, ja molt tardana en català: **El/Lo de l'altre dia*.

S'havia arribat a reivindicar l'ús de l'article *lo* invariable per a expressar l'abstracció. Se'n va defensar la genuïtat amb uns testimonis antics esbiaixats i incomplets. Però, a més, es remarcava la utilitat, la naturalitat i la lògica d'un tal recurs expressiu. L'autor deixa ben clar que és la convivència amb l'espanyol la responsable que puguem tenir aquesta sensació. De fet, la resta de llengües romàniques no tenen aquest recurs exclusiu i... sobreviuen! A més, justament recorren amb més o menys freqüència a l'ús de l'article masculí per a expressar l'abstracció, com feia el català antic i com proposava bàsicament Fabra. El fet que es concebia l'espanyol com a paradigma de l'eficàcia no és fruit de la reflexió merament lingüística. N'hi ha més de component ideològic.

Només hi gosaria posar una objecció: la quantitat ingent de contextos que porta a col·lació l'autor legitimen a bastament que arribe a fer suggeriments sobre alguns dels dubtes que afecten els parlants i els manuals en certs contextos. Certifiquen a bastament que creguem que les conclusions s'hagen de considerar poc provisionals. Justifiquen a bastament que l'ús hodiern (i, doncs, la normativa) n'haja de prendre bona nota. Autoritzen a prescindir, ni que siga ocasionalment, de la virtut de la prudència.

En conclusió, la investigació de Josep Martines és magistral i gira plana quasi definitivament a la controvèrsia en la interpretació diacrònica de l'expressió de

l'abstracció en relació amb l'article determinat masculí. I, de passada, queda així demostrada la solvència de la proposta fabriana i, doncs, del gros de la normativa que mira de regular el fenomen estudiat amb tant de trellat en aquesta obra.

Carles Segura-Llopes¹
Universitat d'Alacant

MEDINA, Jaume, *De l'Edat Mitjana al dos mil. Estudis sobre la tradició clàssica a Catalunya*. Barcelona: Publicacions Internacionals Catalanes, 2009.

Jaume Medina reuneix en aquest volum diversos estudis d'origen variat sobre la tradició clàssica a Catalunya. Alguns d'ells, com detalla en el pròleg, procedents d'una refosa de treballs anteriors de l'autor, d'altres, textos inèdits de conferències. Aquest és el cas del primer capítol de l'obra dedicat a l'origen i la tasca de la Fundació Bernat Metge. L'entitat nasqué, al caliu del Noucentisme, com recorda Medina, amb l'ambició de crear a Catalunya una col·lecció d'obres senyeres de l'Antiguitat clàssica a instàncies del mecenes Francesc Cambó, i publicà el seu primer volum el 1923. Medina ens proporciona, a partir dels records de Cambó, tota mena de detalls sobre els orígens de la Fundació i els seus primers responsables i col·laboradors, així com de la seva presència en la vida social catalana a partir dels testimonis de les cròniques periodístiques del moment. A més, Medina fa un exhaustiu record de la tasca de la Fundació en els seus primers anys segons el testimoni directe dels protagonistes, com a culminació de l'humanisme noucentista català, sense defugir, no obstant això, l'opinió de detractors, com ara Salvador Dalí o Lluís Montanyà. En subratllar la labor de col·laboració en la restauració de la llengua empresa per l'IEC, així com la voluntat de renovació i de projecció de futur, malgrat els adversos esdeveniments històrics patits arran de la guerra civil, la qual cosa comportà l'exili dels principals responsables i un fre a les aspiracions de l'entitat. El capítol clou amb el reconeixement als col·laboradors dels temps més recents, un llistat d'autors clàssics traduïts per la Fundació, uns 350, i les noves perspectives que s'obren dins el panorama cultural del món català actual.

S'inicien a continuació els capítols dedicats a la presència de rellevants autors clàssics en les lletres catalanes. El primer d'ells i el més extens, a Horaci. En primer lloc, l'autor descriu els textos amb obres d'Horaci documentats a Catalunya des del segle X, revisant a fons les notícies que proporcionen els inventaris de les biblioteques del XV i XVI de tot l'àmbit català. Hi ha un apartat destinat específicament a la presència del poeta en personatges vinculats a la

¹ Aquest treball és fet al si dels projectes d'investigació: «Gramática del Catalán Antiguo» (MICINN, Ref. FFI2009-13065); «Constitució d'un Corpus Textual per a una Gramàtica del Català Antic» (Institut d'Estudis Catalans, Ref. IVITRA-IEC/PT2008-S0406-MARTINES01); «Estudio, edición, traducción y digitalización de corpus documentales y literarios referidos a la historia de la Corona de Aragón medieval» [acrònim: DIGICOTRACAM] (Generalitat Valenciana, Programa Prometeo «para grupos de investigación en I+D de excelencia», Ref. PROMETEO-2009-042 [ANEP+AVAP]).